ისტორიული გეოგრაფია ისტორიის სწავლების კონტექსტში

ავტორი მაია ფირჩხაძე

ისტორიის სწავლების პროცესს მნიშვნელოვანი მიზნები აქვს, რომლებიც მოიცავს არა მხოლოდ ფაქტობრივი ცოდნის გადაცემას, არამედ ისტორიული აზროვნების, ანალიზის, კვლევის უნარების განვითარებასა და ისტორიული ცნობიერების ჩამოყალიბებას. სტანდარტის შედეგების მიხედვით, ეს მიზნები შეიძლება ასე დაჯგუფდეს:

1. **ცოდნის დაგროვება და გაგება/გააზრება**

რაც გულისხმობს, რომ მოსწავლეებმა:

- შეისწავლონ ისტორიული ფაქტები და მოვლენები;
- მიღებული ცოდნის საფუძველზე შეძლონ ისტორიული პროცესების თანმიმდევრულად გააზრება.

2. **ანალიზისა და შეფასების უნარების განვითარება**

რაშიც მოიაზრება, რომ მოსწავლეებმა:

- შეძლონ კრიტიკული და ანალიტიკური აზროვნების განვითარება ისტორიული წყაროების გამოყენებით;
- მოვლენების მიზეზშედეგობრივი კავშირების დანახვა და შეფასება.

3. **ისტორიული ცნობიერების ჩამოყალიბება**

რაც ორიენტირებულია მოსწავლეების უნარზე:

- გააცნობიერონ ისტორიული მემკვიდრეობის მნიშვნელობა და დროში მიმდინარე ცვლილებები (ეპოქის აღქმა);
- შეძლონ თანამედროვე პრობლემების ისტორიულ კონტექსტში გააზრება.

4. **კულტურული და გლობალური პერსპექტივა**

რომლის თანახმად, ისტორიის სწავლება ეხმარება მოსწავლეებს:

- გაიაზრონ კულტურათა მრავალფეროვნება და

- გლობალური პროცესების დინამიკა.

ამგვარი მიდგომა ეხმარება მოსწავლეს, უბრალოდ კი არ დაიზეპიროს ფაქტები, არამედ სიღრმისეულად გაიაზროს და გლობალურ კონტექსტში აღიქვას ისტორიული პროცესები.

დასახული მიზნების მისაღწევად ისტორიის სწავლების მეთოდიკა სხვადასხვა კომპონენტს იყენებს. მათ შორისაა ისტორიული გეოგრაფიაც, რომელიც შესაძლებლობას აძლევს მოსწავლეს, ისტორიული მოვლენები სივრცულ კონტექსტში განიხილოს და კრიტიკულად გააანალიზოს, „ცოცხლად“ აღიქვას გარდასული ეპოქები.

მაგალითად, ისტორიის სასწავლო კურსში ისტორიული გეოგრაფიის აქტიურად გამოყენების მიზნით მასწავლებელს შეუძლია, დაგეგმოს ასეთი აქტივობები:

აქტივობა 1: შესთავაზოს მოსწავლეებს სახელმძღვანელოს ტექსტზე, ვიზუალურ მასალასა და რუკებზე (იხ. რუკა 1 და რუკა 2) მუშაობა (ისტორია, VII კლასი, გამომცემლობა „დიოგენე“) და პასუხი კითხვებზე:

- როგორ შეუწყო ხელი მდინარეების სიახლოვემ უძველესი ცივილიზაციების (შუმერები, ეგვიპტე...) განვითარებას?
- რა გავლენა მოახდინა ნილოსმა, ტიგროსმა და ევფრატმა პირველი სახელმწიფოების ჩამოყალიბებაზე?
- როგორ უწყობდა ხელს გეოგრაფიული გარემო მიწათმოქმედების განვითარებასა და ეკონომიკურ აღმავლობას უძველეს მსოფლიოში?

შუმერები

აზიის კონტინენტზე ორ მდინარეს, ტიგროსსა და ევფრატს ხშირად „ტყუპ მდინარეებს“ უწოდებენ, მდინარეებს შორის მდებარე ქვეყანას კი – შუამდინარეთს. ბერძნები ამ ტერიტორიას მესოპოტამიას (ბერძ. მესოს – შუა, შუაში მყოფი, პოტამოს – მდინარე) ეძახდნენ.

ძვ.წ. IV ათასწლეულის შუა ხანებში სამხრეთ შუამდინარეთში შუმერები დასახლდნენ. შუმერები მიწათმოქმედებას მისდევდნენ და ნათესების დასაცავად წყლის სტიქიასთან ბრძოლა უწევდათ. მდინარეები წელიწადში ორჯერ დიდდებოდა: ზამთარში – წვიმების დროს და გაზაფხულზე – მთებში თოვლის დნობისას. წყალი დაბლობში გროვდებოდა, ამიტომ აუცილებელი იყო ნიადაგის გათავისუფლება ზედმეტი ტენისგან. შუმერებს პრიმიტიული იარაღებით – თოხით, ნიჩბითა და კავით გაჰყავდათ წყლის საწრეტი არხები, წყალსაცავებს აშენებდნენ, მიწასაც ასეთივე იარაღებით ამუშავებდნენ და წელიწადში ორჯერ უხვ მოსავალს იღებდნენ.

შუმერების მეურნეობის ხასიათი რეგიონის ბუნებრივმა პირობებმა განსაზღვრა. ნოყიერი ნიადაგი უხვ მოსავალს იძლეოდა. ყანებში ხორბალი, ჭვავი, სელი მოჰყავდათ, სოფლების ირგვლივ კი ფინიკის ბაღები ხარობდა.

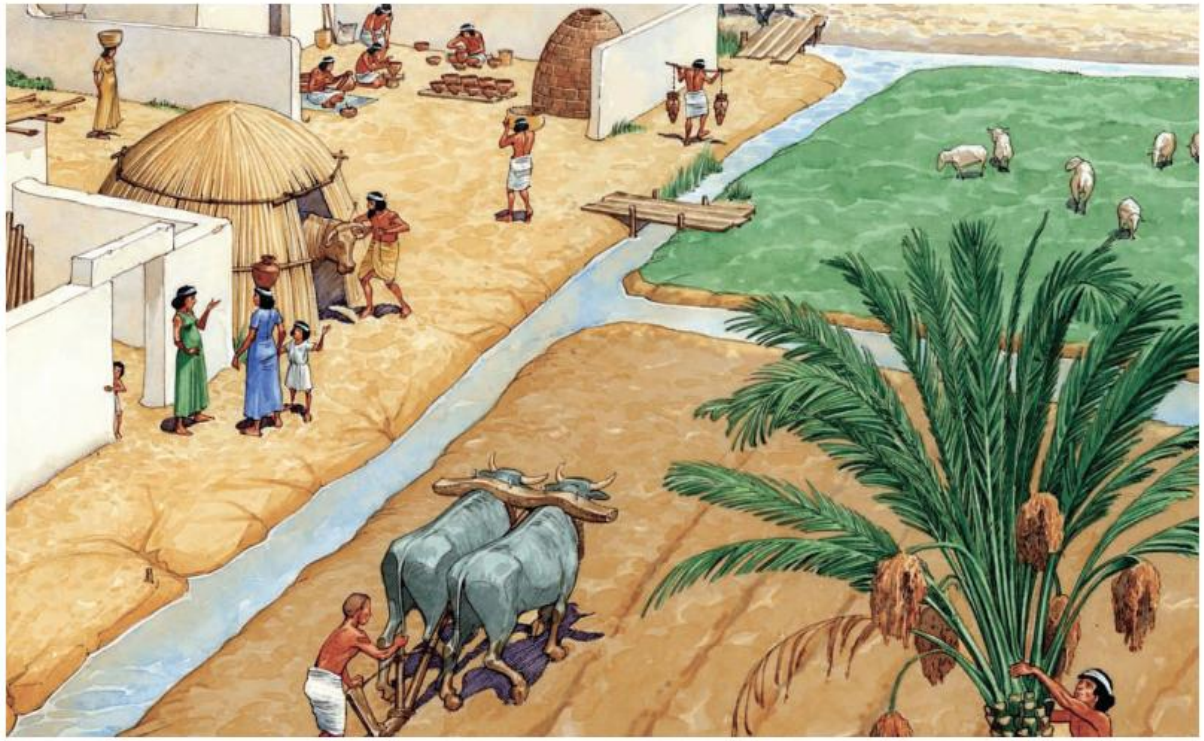

სურ.1 *თანამედროვე მხატვრის თვალით დანახული ევფრატის სანაპირო*

რუკა: შუამდინარეთი და ნილოსის აუზი. რეგიონი, სადაც პირველი სახელმწიფოები ჩამოყალიბდა.

მოსწავლეები მუშაობენ ინტერესით, უვითარდებათ უნარი, „დაინახონ“ ისტორიული პროცესები დროსა და სივრცეში. შედეგად გამოაქვთ საინტერესო დასკვნები.

აქტივობა 2: შესთავაზოს მოსწავლეებს (ისტორია, VIII კლასი, გამომცემლობა „დიოგენე“)და მონღოლთა დაპყრობების რუკა (რუკა 3) და ევრაზიის ფიზიკური რუკა (რუკა 4) სთხოვოს, გაანალიზონ ისინი და იმსჯელონ, რომელი გეოგრაფიული კომპონენტები უწყობდა ხელს მონღოლებს, სწრაფად გაეფართოებინათ თავიანთი იმპერია?

ბალტიის ზღვა
ნოვგოროდი
მოსკოვი
ტვერი
ბალტიის ზღვა
ბალ
ბალ
ბალ

აქტივობა 3: მასწავლებელი სთხოვს მოსწავლეებს, იმუშაონ National Geographic -ის რუკებზე და

- მონიშნონ კოლუმბის, ვასკო და გამას და მაგელანის და ა.შ. ექსპედიციების გზები (რუკა 5);
- იმსჯელონ, რა გავლენა შეიძლება მოეხდინა გეოგრაფიულ აღმოჩენებს მსოფლიო მოსახლეობაზე, კულტურასა და ეკონომიკაზე?

რუკა 5

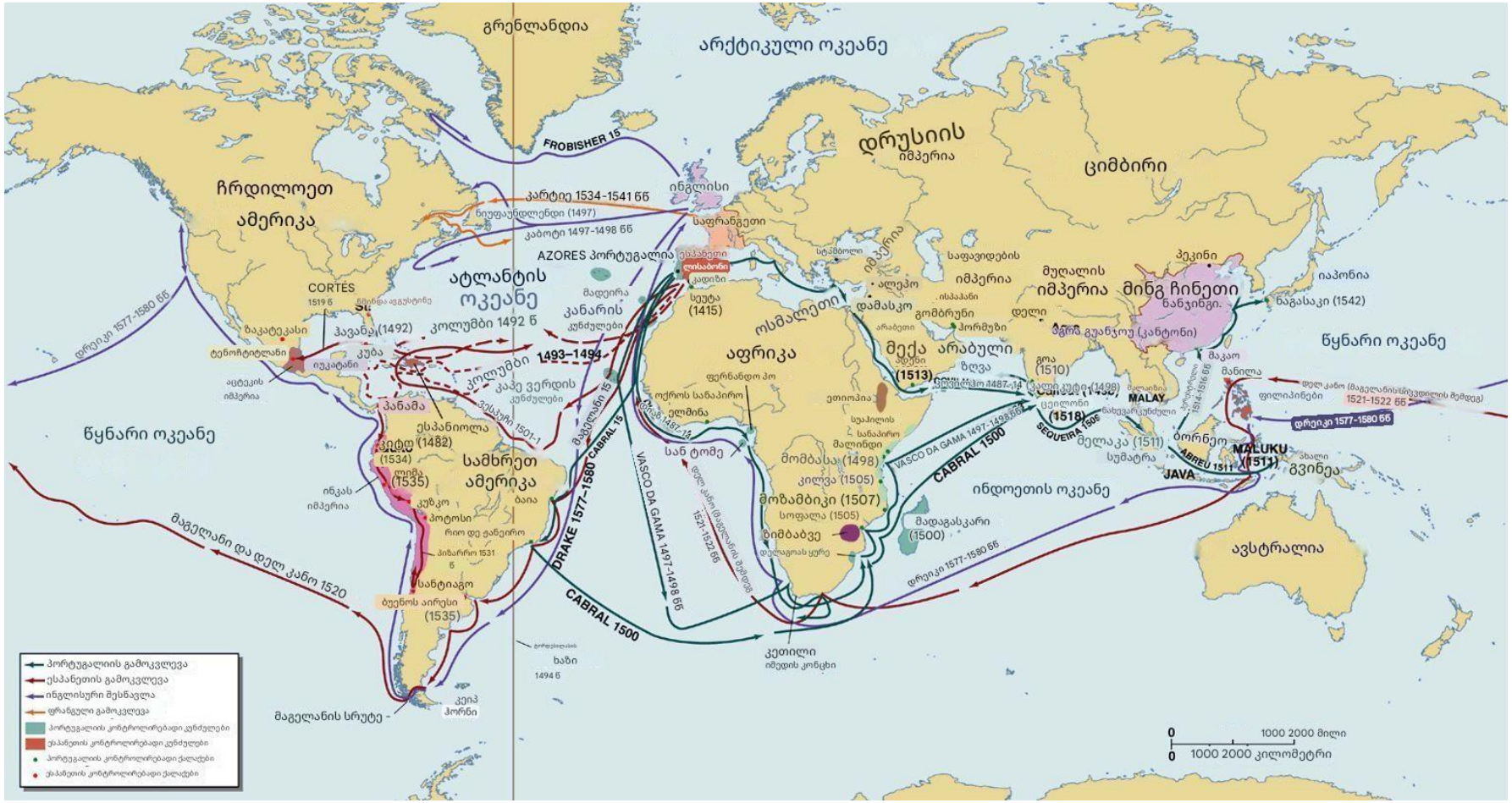
გრენლანდია
არქტიკული ოკეანე
FROBISHER 15
ჩრდილოეთ ამერიკა
ინგლისი
საფრანგეთი
კარტიე 1534-1541 წწ
ნიუფაუნდლენდი (1497)
კაბოტი 1497-1498 წწ
AZORES პორტუგალია
ესპანეთი
ლისაბონი
CORTÉS
1519 წ
ატლანტის ოკეანე
კანარის კუნძულები
კოლუმბი 1492 წ
ჰავანა (1492)
ბაკატეკასი
ტენოჩტიტლანი
ასტეკის იმპერია
კუბა
იუკატანი
კოლუმბი 1493–1494
კაპე ვერდის კუნძულები
ესპანიოლა (1482)
ჰაიტი (1534)
ლიმა (1535)
ინკას იმპერია
კუზკო
პოტოსი
ბაია
სამხრეთ ამერიკა
სანტიაგო
ბუენოს აირესი (1535)
MAGELLAN 15
CABRAL 15
DRAKE 1577–1580
VASCO DA GAMA 1497-1498 წწ
CABRAL 1500
VASCO DA GAMA 1497-1498 წწ
CABRAL 1500
SEQUEIRA 1506
ABREU 1511
MALAY
JAVA
MALUKU (1511)
ბორნეო
მელაკა (1511)
სუმატრა
ინდოეთის ოკეანე
მადაგასკარი (1500)
ავსტრალია
ოსმალეთი
აფრიკა
სან ტომე
ელმინა
ოქროს სანაპირო
ფერნანდო პო
ეთიოპია
მომბასა (1498)
კილვა (1505)
მოზამბიკი (1507)
სოფალა (1505)
ბიმბაბვე
დელაგოას ყურე
კეთილი იმედის კონცხი
ხაზი
1494 წ
მაგელანის სრუტე
კეიპ ჰორნი
მაგელანი და დელ კანო 1520
დრეიკი 1577-1580 წწ
დრეიკი 1577-1580 წწ
დრეიკი 1577-1580 წწ
დელ კანო (მაგელანის სრულიად შემდეგ) 1521-1522 წწ
ფილიპინები
1521-1522 წწ
ნაგასაკი (1542)
იაპონია
ჩინეთი
ბეკინი
ნანჯინგი
ყვრმ გუანჯოუ (კანტონი)
ბაკაო
მანილა
ბენგალია
ალეპპო
დამასკი
ბაღდადი
ჰორმუზი
ალექსანდრია
ალეპპო
ბაღდადი
ბაღდადი
ბაღდადი

აბრეშუმის გზები
აბრეშუმის გზები ვრცელი რეგიონის ნაწილია, რომელიც შედგება სახმელეთო და სახმელეთო გზების ქსელისგან. ისინი გადიან სამხრეთ აზიასა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში, კვეთენ შუა აზიის ქვეკონტინენტს, რუსეთის სტეპებს, ირანის და ანატოლიის პლატოებს და არაბეთის ნახევარკუნძულს. ისინი გადაჭიმულია ჩრდილოეთ აფრიკასა და ჩრდილო-აღმოსავლეთ აფრიკაში, ტანზანიიდან მაროკომდე. უფრო მეტიც, ისინი ვრცელდება აღმოსავლეთ და სამხრეთ ევროპაში, სანამ საფრანგეთისა და ესპანეთს დაუკავშირებენ.
ევრაზიის სტეპები
ევრაზიის ბალიანეთი
ევრაზიის ტაიგა
ევრაზიის ტუნდრა
ევრაზიის ტყეები
ევრაზიის ველური ბალახეულობა
ევრაზიის ბუჩქნარ-ბალახეულობა
ევრაზიის ხმელეთი
ევრაზიის ოაზისები
ევრაზიის ნახევარკუნძულები
ევრაზიის ნაპირები
ევრაზიის ბორეალური ტყეები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ტყეები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალახეულობა
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბუჩქნარ-ბალახეულობა
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ხმელეთი
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ოაზისები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ნახევარკუნძულები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ნაპირები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბორეალური ტყეები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ტყეები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალახეულობა
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბუჩქნარ-ბალახეულობა
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ხმელეთი
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ოაზისები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ნახევარკუნძულები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ნაპირები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბორეალური ტყეები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ტყეები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალახეულობა
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბუჩქნარ-ბალახეულობა
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ხმელეთი
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ოაზისები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ნახევარკუნძულები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ბალკანეთ-ანატოლიური ნაპირები
ევრაზიის ბალკანეთ-ანატოლიური

Air route
Milan
Lisbon
Istanbul
Yerevan
Baku
Ashgabat
Merv
Almaty
Bishkek
Bukhara
Dunhuang
Hoi An
30° N
Indian Ocean
Atlantic Ocean
60° E

- რუკა 7
    - გააანალიზონ მიღებული ინფორმაცია და იპოვონ კავშირები ამ მოვლენებს შორის;
    - მოიყვანონ არგუმენტი მტკიცებულებაზე: „შუა საუკუნეების საქართველოსთვის მნიშვნელოვან სავაჭრო მარშრუტს წარმოადგენდა დიდი აბრეშუმის სავაჭრო გზა“;
    - გაიაზრონ საერთაშორისო ვაჭრობისა და გეოგრაფიის მნიშვნელობა საქართველოს ისტორიის კონტექსტში;
    - იმსჯელონ გეოგრაფიისა და პოლიტიკის ურთიერთკავშირზე;
    - ამოირჩიონ კონკრეტული სახელმწიფო და იმსჯელონ სახელმწიფოს პოლიტიკისა და გეოგრაფიის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ;
    - დროისა და სივრცის კონტექსტის გათვალისწინებით გააცნობიერონ ისტორიული ცვლილებების მნიშვნელობა თანამედროვე სამყაროსთვის.

მიღებული პასუხების საფუძველზე მოსწავლეები გამოიტანენ დასკვნებს და იმსჯელებენ, როგორ უკავშირდება საქართველოს ისტორია მსოფლიო ისტორიულ პროცესებს, შეაფასებენ საქართველოს ისტორიულ როლს საერთაშორისო კონტექსტში და გაიაზრებენ ამ პროცესში გეოგრაფიის მნიშვნელობას.

აღსანიშნავია, რომ რამდენადაც ისტორიის სწავლება სკოლაში სპირალურ პრინციპზეა აგებული, მოსწავლეებს შეუძლიათ, ყოველ მომდევნო საფეხურზე უფრო და უფრო ღრმად და დეტალურად გაიცნონ ერთი და იგივე ისტორიული მოვლენები.

მაგალითად:

- **საბაზო საფეხურზე** „დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების“ სწავლებისას მოსწავლეები სწავლობენ, ვინ იყვნენ მთავარი აღმომჩენები (კოლუმბი, მაგელანი...), რომელ წლებში მოხდა მნიშვნელოვანი აღმოჩენები და როგორ შეიცვალა ამ მოვლენათა კვალობაზე ევროპისა და მსოფლიოს რუკა; იყენებენ მსოფლიოს რუკას და დაიტანენ ზედ გეოგრაფიულ მარშრუტებს;
- **საშუალო საფეხურზე** იმავე თემის გავლისას მოსწავლეები აანალიზებენ:
- გეოპოლიტიკურ შედეგებს (ახალი იმპერიების გაჩენა, კოლონიალიზმი);
- ეკონომიკურ ცვლილებებს (გლობალური ვაჭრობა, ახალი ბაზრების გახსნა) და კულტურულ გავლენებს (ადგილობრივი ცივილიზაციების განადგურება და კულტურათა შერწყმა);
- გამოიყენებენ ისტორიულ რუკებს, რომლებზეც თვალსაჩინოა ახალი გზებისა და მიწების დაპყრობის პროცესი და შედეგები;
- იმუშავებენ პირველწყაროებზე და შეაფასებენ იმდროინდელ მოგზაურთა ჩანაწერებს.

რაც შეეხება რუკასთან ურთიერთობას, მოსწავლე:

- **საბაზო საფეხურზე მარტივად მონიშნავს** ისტორიულ მოვლენებ (იმპერიის საზღვრები, მომთაბარე ტომების მიგრაციის გზები), ხოლო **საშუალო საფეხურზე** მას უკვე შეუძლია რთული გეოპოლიტიკური პროცესებისა და სივრცითი ცვლილებების (მაგალითად, იმპერიების აღმავლობისა და დაცემის მიზეზების) ანალიზი. მაგალითად, **რომის იმპერიასთან დაკავშირებით საბაზო საფეხურზე ის** მარტივად აღწერს იმპერიის გაფართოების ძირითად ეტაპებს, ხოლო **საშუალო საფეხურზე** აანალიზებს იმპერიის დაცემის **შიდა და გარე მიზეზებს** და აფასებს მის გეოგრაფიულ მემკვიდრეობას.

თუ აქტივობაა დისკუსია/დებატები ან კომპლექსური დავალებები:

- **საბაზო საფეხურზე მოსწავლე პასუხობს** მარტივ კითხვებს: „რა დაედო საფუძვლად გეოგრაფიულ აღმოჩენებს?“, ხოლო **საშუალო საფეხურზე** შეუძლია, კომპლექსური, პროექტული კვლევები ან დებატები აწარმოოს თემაზე: „გეოგრაფიის გავლენა ისტორიის განვითარებაზე“ (მაგალითად, „მთიანი რეგიონების გავლენა საქართველოს პოლიტიკურ მდგომარეობაზე“ და ა.შ.).

მაშასადამე, ისტორიული გეოგრაფია როგორც ეფექტური ინსტრუმენტი აერთიანებს დროისა და სივრცის ურთიერთმიმართებას და უზრუნველყოფს მრავალმხრივ ისტორიულ განათლებას, ამიტომ სასურველია ამ კომპონენტის აქტიური ჩართვა სასწავლო პროცესში.